

Henryk Pustkowski

Stefania Skwarczyńska (1902-1988)

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 23, 165-168

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA ŻAŁOBNA

Henryk Pustkowski

STEFANIA SKWARCZYŃSKA
(1902 - 1988)

Profesor Stefania Skwarczyńska należała do tych — niestety już nielicznych — uczonych-autorytetów, którym dane było odcisnąć swój znak, swoje piętno osobowe w nauce. Rozległy obszar Jej eksploracji badawczej objął rejony teorii i historii literatury, badań komparatystycznych, teatrologii oraz metodologii badań literackich. Przestrzegając przed trzema niebezpieczeństwami, które zagrażają rzetelności badawczej: aprioryzmowi, utylitaryzmowi oraz normatywizmowi Uczona od początku wierna była zasadzie, że teoretycznoliterackie hipotezy wyrastać mogą jedynie z wszechstronnego historycznoliterackiego oglądu analizowanego zjawiska i tłumaczą się w kontekście procesów literackich. To wzajemne przenikanie się pól teoretyczno- i historycznoliterackich było rysem szczególnym postępowania badawczego Autorki *Wstępu do nauki o literaturze* i cecha ta wyznaczała też szczególną mediacyjną rolę, jaką Jej postawa spełniała wobec niejednorodnych i z pozoru sprzecznych koncepcji metodologicznych. W sprawiedliwości i roztropności upatrywała wyznaczników dojrzałości duchowej, zaś bez tej ostatniej nie można zostać prawdziwym badaczem. Piękno i dobro, które Ją cechowały, nie były przecież równoznaczne z tolerancją dla nierzetelności badawczej; wybacziała nam „błędy w sztuce”, surowo jednak oceniała najmniejszą próbę instrumentalnego traktowania nauki uważając to za jeden z głównych grzechów w etosie badacza.

Najważniejszymi obszarami działalności badawczej prof. Stefanii Skwarczyńskiej były: literatura stosowana, genologia ogólna, dramat, ogólna teoria dzieła literackiego oraz metodologia badań literackich. Wiele pomysłów metodologicznych prof. Skwarczyńskiej odznaczało się nie tylko niezwykłą śmiałością prowadzącą do rewizji ustalonych prawd naukowych, ale stanowiło prekursorskie rozwiązania, ukazywało nowe tereny badań, wyprzedzało o wiele lat późniejsze i dość powszechne zainteresowanie takimi choćby problemami, jak: określenie granic między literaturą „czystą” a paraliteraturą, uchwycenie relacji zachodzących między światopoglądem pisarza a poetyką dzieła literackiego, możliwość

uporządkowania chaosu terminologicznego cechującego genologię, prześledzenie wzajemnego związku między procesem historycznoliterackim a synchronicznym „oglądem” wybranego zjawiska literackiego. Wydaje się, że do wielu zapoznanych, niedostrzeżonych problemów, które Uczona rozwikłała z niezwykłą precyzją i klarownością, należałoby dopisać — już po Jej śmierci — i tę „zapoznaną” trochę, a może nie dość podkreślaną cechę Jej osobowości badawczej — personalizm przejawiający się w takich choćby rozprawach, jak *Budowanie piętna osobowego nad słowem okazjonalnym „Ja”*, w szkicach poświęconych literaturze katolickiej czy w zwięźle wyrażonej formule dzieła literackiego będącego wedle Uczonej „twórczą manifestacją życia poprzez słowo”. W pojęciu „twórcza” zawarte jest przekonanie o odrębności dzieła, „manifestacja” wskazuje na procesualność tworu literackiego, zaś „słowo” jest w Jej definicji materiałem literackim, materiałem — jak mówi Profesor — „podniesionym do godności wyrazu”. Stefania Skwarczyńska podkreślała humanistyczny i społeczny charakter dzieła literackiego, którego organizacja obejmuje nie tylko płaszczyznę formalną, ale poprzez piętno osobowe także sferę ideologii. Pojęcie „organizacji” zawiera przystosowanie dzieła do jego funkcji, a owa funkcja warunkowana jest sytuacją życiową, z której dzieło wyrosło. Aspekt personalistyczny owej tezy badawczej Stefanii Skwarczyńskiej podkreśla dialogowość utworu literackiego jako dzieła powstałego z wyraźnej intencji wpływania na odbiorcę.

W dziedzinie genologii teoretyczne propozycje Stefanii Skwarczyńskiej wyróżniają się największą chyba oryginalnością i nowatorskim wyprzedzającym spojrzeniem na problematykę rodzajów i gatunków literackich. Problem ten ewokowały rozprawy: *O pojęciu literatury stosowanej*, (1931), *O metodzie badań literatury stosowanej*, (1933), *Istota improwizacji* (1932), *Próba teorii rozmowy* (1933) i *Teoria listu* (1937). Dokonała Stefania Skwarczyńska podstawowej klasyfikacji twórców literatury stosowanej wydzielaając następujące jej obszary: literaturę o celach dydaktycznych, literaturę o celach społeczno-retorycznych, literaturę o celach naukowych, literaturę o celach społeczno-osobistych oraz literaturę o celach czysto rozrywkowych. Wyraźnie zaznaczony w przypadku literatury stosowanej element genezy życiowej rozciąga potem Uczona na wszystkie twory literackie, łagodząc pierwotne rozgraniczenie między literaturą stosowaną i „czystą”.

Prof. Stefania Skwarczyńska dokonała także merytorycznego oraz terminologicznego uporządkowania chaosu panującego w genologii. W tej dyscyplinie proponowała wyróżnienie trzech rodzajów obiektów badawczych: przedmiotów genologicznych (rodzajów, gatunków, odmian gatunkowych uchwytnych w konkretnym materiale literackim), pojęć genologicznych określających istotne cechy przedmiotów genologicznych

oraz nazwy genologiczne, z których tylko ta część, która spełnia zadania w stosunku do przedmiotu oraz odnośnego pojęcia genologicznego ma normalną rację bytu. Można by rzec, że do tej pory genologia klasyfikując i oceniając nazwy prowadziła często spory o „literę” nie zaś „ducha” przedmiotów genologicznych. Odrębną rolę wyznaczyła Uczona rodzajowi dramatycznemu. Rodzaj ów charakteryzuje wielotworzywowość konkretyzująca się dopiero w realizacji scenicznej. Dla tej koncepcji dramatu stworzyła Stefania Skwarczyńska adekwatną, teatralną koncepcję określającą specyfikę rodzaju dramatycznego jako wykraczającego poza tradycyjne obszary rodzajów literackich. Instytut Teorii Literatury, Teatru i Filmu UŁ jest jedyną w Polsce placówką naukową najpełniej realizującą zadania, jakie wypływają z oryginalnej i śmiałej myśli teoretycznej Stefanii Skwarczyńskiej.

Ważką pozycję w dorobku naukowym Profesor Skwarczyńskiej zajmują Jej prace z zakresu komparatystyki i historii literatury. Szczególnie bliscy byli Stefanii Skwarczyńskiej wielcy romantycy, co znalazło wyraz w takich Jej pracach, jak *Ewolucja obrazów u Słowackiego* (1925), *Mickiewiczowskie powinowactwa z wyboru* (1957), *Pomiędzy historią i teorią literatury* (1975), *W kręgu romantyków polskich* (1966), *Mickiewicza „Historia przyszłości” i jej realizacje literackie* (1967). Te szczególne „powinowactwa z wyboru” — ciągły powrót do problematyki polskiego romantyzmu — przejawiały się nie tylko w pracy badawczej, ale również w pewnych instytucjonalnych formach działalności Uczonej — przede wszystkim w Towarzystwie Literackim im. A. Mickiewicza (w latach 1945 - 1949 pełniła funkcję prezesa Łódzkiego Oddziału Towarzystwa, w 1985 r. nadano Jej honorowe członkostwo Towarzystwa).

Działalność edytorska i redakcyjna Profesor Stefanii Skwarczyńskiej stanowi odrębny rozdział w Jej biografii naukowej. Była współzałożycielką i do roku 1957 członkiem Komitetu Redakcyjnego „Prac Polonistycznych”, do roku 1948 była członkiem Komitetu Redakcyjnego „Pamiętnika Literackiego” oraz członkiem kolegium redakcyjnego „Zagadnień Literackich”, inicjowała (1946 r.) wraz z prof. J. Feldmanem powstanie miesięcznika „Znak”. Redagowane przez Nią „Zagadnienia Rodzajów Literackich” zdobyły międzynarodową renomę. Kompendialna antologia *Teoria badań literackich za granicą* była wynikiem ogromnej wiedzy i niezwyklej rzetelności badawczej Uczonej pełniąc funkcję wspaniałego przewodnika po obszernych rejonach wiedzy literackiej.

Nie zabiegała Profesor Stefania Skwarczyńska o zaszczyty i honory, ale w niejako naturalny sposób Jej osiągnięcia naukowe były doceniane. Od 1975 r. była członkiem rzeczywistym PAN, była członkiem wielu zagranicznych towarzystw naukowych, kilkakrotnie laureatką Nagrody

im. Pietrzaka, laureatką nagrody Jurzykowskiego (w dziedzinie teorii literatury), doktorem honoris causa UŁ (1981 r.).

Twórczość Profesor Stefanii Skwarczyńskiej może być określona jako „dzieło otwarte”. Budzi ono u odbiorcy postawę refleksyjną, zachęca do twórczego dialogu. Wielka Uczona wyraziła w *Etosie badacza* przekonanie, że nauki nie można ani na chwilę „zdradzić”, tzn. odpocząć od jej trudów. Tej zasadzie przyporządkowała całe swoje życie i tę zasadę pozostawiła nam jako najważniejsze a zarazem heroiczne przesłanie.